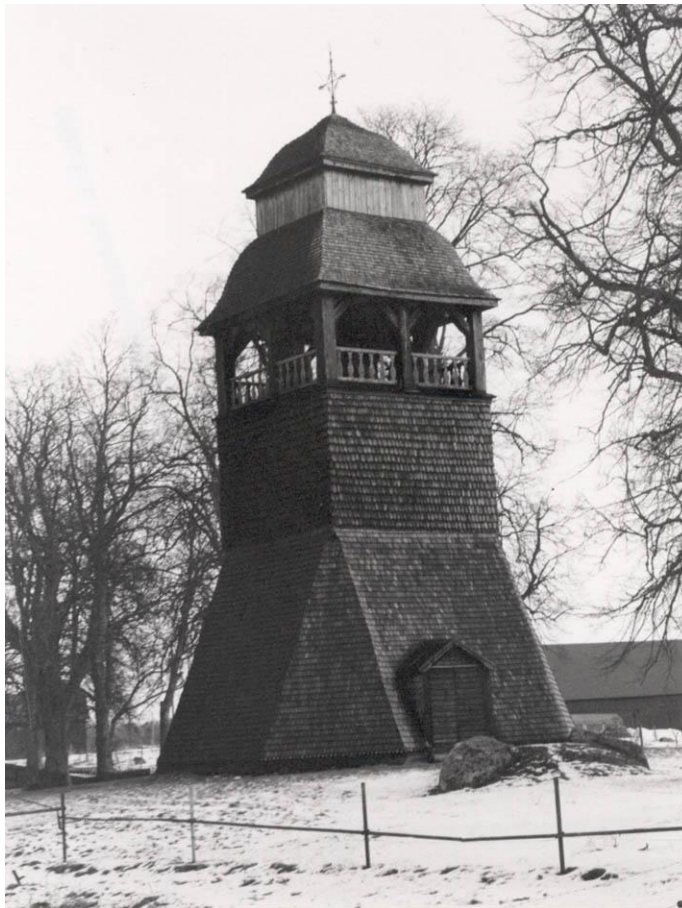

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Harbo kyrka ligger i södra utkanten av Harbo samhälle, en liten industriort framvuxen på 1900-talet. Nutida bebyggelse och vägnät dominerar. Dock är en äldre tid avläsbar i odlingslandskapet utmed Harboån, från Harbo prästgård i norr via sockenkyrkan till Viby säteri i sydväst. Längs denna sträcka går en gammal allékantad väg. Höjddpartierna i området är rika på järnålders lämningar.

Invid prästgårdsallén i nordost står kyrkans resliga, spånklädda klockstapel från 1763. Vid uppställningsplatsen närmast öster om kyrkogården finns en låg faluröd garagelänga och församlingshem uppfört på 1990-talet. Det senare avspeglar mest sin tids byggande, men färgsättningen -ljusgula panelfasader och vita knutar- kan ses som försök att anknyta till kyrkobyggnaden.

*Klockstapeln i Harbo och prästgårdsallén i bakgrunden.
Foto Krister Ström 1992. VLM neg B 101 984: 16*

2.2 Kyrkogården

Harbo kyrkogård utgörs av två tydligt urskiljbara delar. Den äldsta omgärdar kyrkan och har sin dominerande utbredning söder om denna. I det begränsade området norr om kyrkan finns i dag inga gravar alls. Den yngre delen, som invigdes 1952, är till formen en förlängning av kyrkogården söderut.

Den äldre delen omgärdas helt av en bred och kraftig kallmur av gråsten medan den nyare delens yttre avgränsning består av en hög formklippt lövhäck. Den äldre delens nuvarande utformning kom till 1904 men har en 1800-talsmässig prägel. De typiska strukturerna i form av stenmuren, trädkransen, korsgångarna som delar upp kyrkogården i kvarter, kransarna av familjegravar utefter muren och de inre kvarteren samt de högresta gravvårdarna bildar en väl bevarad och sammanhållen helhetsmiljö. De största förändringarna är att nästan samtliga gravar lagts om från grus till gräs och att gravplatsbeläggningen ändrats inne i kvarteren. Det f.d. gravkoret från 1810, i kyrkogårdens östra kant stämmer väl in i denna miljö. Som gravkulturen från sekelskiftet bjuder är gravvårdarna och gravanläggningarna varierade till stil, form och inskription. De utgör en väsentlig del av helhetskaraktären. De stora höga ädla lövträden i trädkransen och utmed korsgångarna ger den här delen en lummig och sluten karaktär.

Gjutjärnsgravvård från mitten av 1800-talet i kransen av familjegravar längs muren. Foto Carina Lindkvist 2002.

Det före detta gravkoret och trädkransen på den äldre kyrkogårdsdelen. Foto Carina Lindkvist 2002.

Den yngre delen är på flera sätt utformad efter samma principer som den äldre. Det gäller t ex familjegravskransar utmed kyrkogårdens och kvarterens ytterkanter och symmetriskt lagda gångar som avgränsar gravkvarteren. Den yngre delen speglar å andra sidan även sin tids sätt att utforma kyrkogårdar. Grönskan dominerar och ger ett lugnt helhetsintryck. De enskilda gravvårdarna är mindre till storlek och låga och breda till formen. De underordnar sig grönskans former. Marken är genomgående täckt av klippt gräs. Trädkransen var troligen till en början enhetlig till ålder och sort men är nu varierande. Träden är relativt små och bidrar marginellt till rumskänslan. Inne i de båda avlånga kvarteren finns det formklippta meterhöga rygghäckar. Till det karaktäristiska för den här delen hör även det enkla stora träkorset i fonden på mittgången och pelartujorna vid dess sidor och mellan träden i den södra kanten.

Delen är öppen till sin karaktär och hör till det vidsträckta landskapet utanför även om den visuella kontakten begränsas av den höga häcken.

*Gravrader och rygghäckar på den yngre kyrkogårdsdelen.
Foto Carina Lindkvist 2002.*

Tre av kyrkogårdens fyra ingångar är försedda med enhetliga ljusstputsade och ganska markanta grindstolpar. Mellan dem finns enkelt smidda grindar. Den äldre delens båda grindpartier kom till på 1890-talet och partiet på den yngre delen tycks vara en mer sentida kopia.

2.3

Kyrkobyggnaden

Kyrkan har rektangulär plan med tresidig avslutning i öster, rymmande sakristian. Ytterväggarna är spritputsade och avfärgade i gulaktig nyans, samt bruten vit slätputs på takfot, hörnpartier, dörr- och fönsteromfattningar. I de rundbågiga fönsteröppningarna sitter moderna treglasfönster, där de inre rutorna har blyinfattat antikglas. Mest utmärkande för byggnaden är dess omfångsrika brutna valmade tak, med plåtklätt övre och spånklätt nedre fall. Huvudingången är på långhusets södra sida, medan ingången via vapenhuset i väster ej längre används. Kyrkorummets västra del täcks av tre medeltida stjärnvalv och den östra av ett enklare 1700-talsvalv. Intrycket splittras av att valv och väggar i långhuset är bemålade i mustiga 1890-talsfärger medan kordelen sedan 1950-talet är sobert gråvit.

*Harbo kyrka, södra långsidan och den tresidiga koravslutningen mot öster.
Foto Rolf Hammarskiöld 2002. VLM neg B 103 909: 27*

Kyrkobyggnaden uppfördes någon gång under 1400-talets första hälft med naturstensmurar, blindingar och gavelrösten i tegel, samt spånklätt sadeltak. På norra långsidan var sakristia utbyggd och på den södra ett vapenhus. Kyrkorummets valv tillkom samtidigt eller kort tid därefter och bemålades.

Nuvarande byggnadsvolym är resultatet av en stor omgestaltning 1776, då långhuset förlängdes mot öster, fick tresidig koravslutning, samtidigt som utstickande sakristia och vapenhus revs. Långhusets gråstensmurar byggdes på med tegel och ett valmat yttertak tillkom. Kyrkorummets fick blåmålade och förgyllda bänkkvarter, samt i tidens anda en predikstol över altaret.

Vid en större yttre och inre kyrkoreparation 1847 framtogs kyrkorummet sitt 1700-talsutseende då ny predikstol, altare, läktarfront och bänkgavlar uppsattes efter ritningar av den kände J.F. Åbom. Tre år senare insattes kyrkans första orgel, byggd efter ritningar av F W Scholander. Nästa stora omgestaltning skedde i nygotikens anda 1892. Än en gång uppsattes nya bänkkvarter, läktarfront och altare, ritade av C A Ekholm. Altaret blev upplyst av ett korfönster med färgat glas. På långhusväggarna konstaterades överkalkade fragment av medeltida målningar och med dessa som utgångspunkt gjordes nya målningar, enligt Ekholms skisser, i såväl långhus som kor.

Harbo kyrka, interiör mot öster.

Foto Rolf Hammarskiöld 2002.VLM neg 103 908: 34

1892 års gestaltning gick i sin tur förlorad 1951-52, då kyrkorummet förnyades enligt anvisningar av Bernard Schill. Kalkmålningarna i koret avlägsnades genom stålborstning, varefter valv och väggar målades enhetligt gråvita. Däremot behölls och rengjordes långhusets målningar, eftersom där förekom fragment av medeltida ursprung. Ny predikstol och sluten bänkinredning tillkom, liksom altarbord och dopfunt i rosaskimrande Harbomarmor. Korfönstret från 1892 togs bort och öppningen murades igen. Samtidigt skedde en teknisk förnyelse, genom att kyrkorummets två kaminer togs bort och kyrkan fick elvärme och elbelysning.

Vid en mer begränsad insats 1970 avlägsnades de bakre bänkraderna under orgelläktaren för att ersättas av lösa bord och stolar. WC och s.k. dopväntrum inreddes i vapenhuset, som sedan dess bara fungerar som utrymningsväg. Senaste stora yttre upprustningen ägde rum 1979, då fasaderna fick sin nuvarande kalkavfärgning i brutna gula och vita nyanser. Samtidigt blev alla fönster utbytta mot nya med treglasrutor.

2.4 Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

Vid de stora omgestaltningar kyrkan genomgått har föga hänsyn tagits till befintliga detaljer. Detta i kombination med att en del insatser i senare tid varit inkonsekventa gör att byggnaden besitter relativt lite autenticitet och att kyrkorummets karaktär är splittrad. Störst intresse tilldrar sig enskilda delar, såsom yttertaket och långhusets 1890-talsmålningar. Intressant är också den välbevarade, lite slutna 1800-talskyrkogården och den intilliggande, öppnare 1900-talskyrkogården. Därtill kommer kyrkomiljön sedd i ett större sammanhang, med alléerna till klockstapel och prästgård i norr respektive Viby säteri i sydväst.

Intressant på kyrkogården är dess två tydliga årsringar i form av en äldre 1800-talsmässig del och en yngre nyklassicistisk utvidgning från 1940-talet. Den äldre delen har en typ av utformning som är mycket vanlig för fristående äldre begravningsplatser men relativt ovanlig på en äldre kyrkogård invid en församlingskyrka som här. Muren runt den äldre delen utmärker sig genom sitt kraftiga omfång.

- **Att särskilt tänka på vid förvaltning och användning av kyrka och kyrkomiljö:**
 - kyrkans omfångsrika, spånklädda yttertak är ett särpräglad tillägg från 1700-talet.
 - Kyrkorummets målningar är ett värtaligt exempel på det sena 1800-talets restaureringssyn.
 - Kyrkogårdens tydliga uppdelning i två årsringar.
 - Kyrkogårdsinventering bör göras.
 - Aktuell inventarieförteckning bör upprättas.
 - kyrkogårdens tydliga uppdelning i två skilda delar
 - den äldre kyrkogårdens välbevarade kyrkogårdsmiljö av 1800-talsprägel, bestående av trädkrans, gångsystem, kvartersindelning, gravplatsbeläggning och gravanordningar som tillsammans bildar en sammanhållen helhet
 - kulturhistorisk inventering av gravanordningarna bör göras

2.5 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Byggnader

Söderhielm, K G: Harbo socken. Eget förlag 1971.

Wilcke-Lindqvist, I. Upplands kyrkor –58, *Harbo kyrka*. Strängnäs 1970

Riksantikvarieämbetet, byggnadsregistret: Kyrkoberskrivningar och administrativa uppgifter.

Riksarkivet: Ritningar i Överintendentämbetets arkiv

Västmanlands Läns Museums arkiv: Fotografier och handlingar.

Kyrkogård

Harbo kyrkogårdsarkiv: O1b. Handlingar, skisser

Kartor:

Larsson, J. 1904. Plan till reglering och plantering af kyrkogården i Harbo.

Karta över Harbo kyrkogård. 1934.

Eliasson, A. 1944. Plan för utvidgning av Harbo kyrkogård. Västmanlands län.

Lundqvist, L. 1975. Harbo kyrkogård. Gravkarta.

Underlag för kulturhistorisk karakterisering

Byggnader

Inventeringsdatum: 26 juni 2002.

Inventerare: Maria Hallberg, Rolf Hammarskiöld, Krister Ström

Ansvar för kulturhistorisk karakterisering och bedömning: Rolf Hammarskiöld

Kyrkogård

Inventeringsdatum: 8 augusti 2002

Inventerare: Carina Lindkvist, Monica Sandberg

Ansvarig för kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Monica Sandberg

Rapportsammanställning: Rolf Hammarskiöld